

Jesień Narodów

Materiał składa się z sekcji: „Wprowadzenie”, „Geneza wystąpień”, „Przeobrażenia w krajach demokracji ludowej”, „Niemiecka Republika Demokratyczna”, „Jesteśmy jednym narodem”, „Czechosłowacja”, „Czechy i Słowacja”, „Bułgaria”, „Rumunia”, „Jugosławia”, „Skutki Jesieni Narodów”, „Zamiast podsumowania”.

Wprowadzeniem jest ćwiczenie przypominające wcześniejsze wiadomości o Wiośnie Ludów.

Materiał zawiera: Informacje o Węgrzech; tekst z książki Andrzeja Chwalby *Historia Powszechna 1989 – 2011*; tekst Magdaleny Baran *Warto "dać głowę" za Srebrenicę*.

Materiał zawiera 7 ilustracji: Mapę podziału Jugosławii; fotografię tłumu obywateli NRD na moście przed przejściem granicznym; zdjęcie Vaclava Havla; zdjęcie demonstracji w Pradze w 1989; rewolucji rumuńskiej z 1989, 5 poleceń, 20 ćwiczeń, w tym 7 interaktywnych.

Ćwiczenia znajdujące się na stronie są na zasadzie wyboru poprawnej odpowiedzi, odnoszą się do zdjęć lub fragmentów tekstów. Znajdują się również ćwiczenia podsumowujące oraz jako przypomnienie wcześniejszych wiadomości.

Bibliografia:

-
- Źródło: Andrzej Chwalba, *Historia powszechna 1989–2011*, Warszawa 2011, s. 137.
 -
 - Źródło: Andrzej Chwalba, *Historia powszechna 1989–2011*, Warszawa 2011, s. 135.
 - Źródło: Andrzej Chwalba, *Historia powszechna 1989–2011*, Warszawa 2011.
 - Źródło: Magdalena Baran, „Kultura Liberalna”, dostępny w internecie:
<https://kulturaliberalna.pl/2013/10/29/baran-warto-dac-glowe-za-srebrenice/> [dostęp 22.09.2023], domena publiczna.

Jesień Narodów

Oś czasu – jesień narodów

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wprowadzenie

Niektóre wydarzenia lub procesy w dziejach otrzymują, ze względu na wagę lub czas trwania, nazwy nawiązujące do przełomowych okresów kalendarza przyrodniczego. W XIX wieku mieliśmy do czynienia z Wiosną Ludów, pod koniec XX stulecia nastąpiła Jesień Narodów.

Ćwiczenie 1

Korzystając z różnych źródeł wiedzy, przypomnij najważniejsze hasła wysuwane przez rewolucjonistów. Wyjaśnij, dlaczego użyto określenia 'Wiosna Ludów'. W jakim stopniu skutki tego procesu były trwałe?

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Geneza wystąpień

Prawie półtora wieku później przez Europę przetoczyła się kolejna 'rewolucja', tym razem antykomunistyczna. Polska uznawana jest za kraj, od którego cały proces się rozpoczął. Zmiany nie mogłyby zaistnieć, gdyby w Związku socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS) do władzy nie doszedł Michaił Gorbaczow. Wprowadził on program przebudowy kraju. Dla Europy Środkowo-Wschodniej zmiany w ZSRS oznaczały **zerwanie z doktryną Breżniewa** i liberalizację kursu wobec opozycji w krajach **demokracji ludowej**. Gorbaczow nie zakładał rozpadu **bloku wschodniego**, a tym bardziej samego Związku Sowieckiego, raczej miał nadzieję, że wprowadzone reformy uspokoją sytuację i pozwolą na utrzymanie władzy przez 'liberalnych komunistów'. Jednak mieszkańcy Europy Środkowej i Wschodniej już wcześniej przestali wierzyć w **socjalizm z ludzką twarzą**, teraz więc nie przekonała ich 'korekta systemu komunistycznego' – żądali jego zniesienia.

W większości krajów demokracji ludowej funkcjonowała **silna opozycja**, np. związana z Solidarnością w Polsce czy Kartą 77 w Czechosłowacji. W latach 80. wsparciem dla niej była na pewno polityka prowadzona przez prezydenta USA Ronalda Reagana (tzw. walka z imperium zła), wspierająca występujących przeciwko komunizmowi. Nasiliły się także audycje propagandowe rozgłośni Radia Wolna Europa i Głos Ameryki.

Przeobrażenia w krajach demokracji ludowej

Węgry

Na Węgrzech pierwszym etapem zmian było odsunięcie od władzy **Jánosa Kádára**. Rządzący mieli nadzieję, że przy wprowadzeniu ograniczonych reform pozwoli im to na utrzymanie władzy. Na czele grupy reformatorów stał **Imre Pozsgay** [czyt.: imre poźgaj]. Jedną z pierwszych wprowadzonych zmian była decyzja o otwarciu 1 stycznia 1989 roku Węgier dla kapitału zagranicznego. Kolejny krok to uchwalenie – również w styczniu 1989 roku – przez parlament węgierski ustawy o wolności zrzeszania się, a następnie wyrażenie zgody na pluralizm w życiu politycznym. Pozwoliło to zalegalizować działania funkcjonujących do tej pory w podziemiu opozycyjnych ugrupowań, m.in. Związku Młodych Demokratów i Węgierskiego Forum Demokratycznego. 13 czerwca 1989 roku doszło do rozmów między opozycją a rządzącymi, tzw. **trójkątny stół**. Podczas ich trwania odbyła się ogromna manifestacja w związku z demonstracyjnym pogrzebem **Imre Nagya** [czyt.: imre nodzi].

Ćwiczenie 2

Zaznacz, kim był Imre Nagy.

☐

premierem Węgier w 1956 roku

☐

bohaterem I wojny światowej

☐

studentem, który zginął podczas wydarzeń w 1956 roku

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dla zainteresowanych

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, dlaczego pogrzeb Imre Nagya nazywany jest symbolicznym pogrzebaniem komunizmu na Węgrzech.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

W 1989 r. Nagy został zrehabilitowany. W październiku 1989 roku podpisano porozumienie. Zakładało ono m.in. przeprowadzenie wolnych wyborów na Węgrzech. Doszło do nich wiosną 1990 roku. Sukces odniosła w nich opozycja, uzyskując 42,7% głosów. **Jeszcze w 1989 roku zmieniono nazwę państwa, które odtąd identyfikowano jako Republikę Węgierską.** Ponadto usunięto zapis zawarty w konstytucji o kierowniczej roli partii komunistycznej.

Ćwiczenie 4

Wskaż, jak brzmiała nazwa państwa węgierskiego do 1989 roku.

- ☐ Węgierska Republika Rad
- ☐ Węgierska Republika Socjalistyczna
- ☐ Węgierska Republika Ludowa

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Niemiecka Republika Demokratyczna

Rewolucyjne nastroje objęły także społeczeństwo NRD. Podejmowano próby opuszczania kraju z pomocą ambasad państw demokracji ludowej, w których doszło już do pierwszych zmian. Najczęściej wybierano w tym celu Węgry i fakt otwarcia przez nie granicy z Austrią.

Następnym etapem zmian były demonstracje organizowane w większości miast. Centralnym punktem opozycyjnym stał się Lipsk. 2 października 1989 roku manifestowało tam ponad 50 tys. osób. Przełomowym momentem w historii wschodnich Niemiec było jednak odwołanie przewodniczącego Rady Państwa Ericha Honeckera. Ten bowiem jeszcze podczas wizyty Michaiła Gorbaczowa w Berlinie Wschodnim 7 października 1989 roku

prosił o wsparcie sowieckie w tłumieniu manifestacji. Gorbaczow odmówił i radził niemieckiemu przywódcy, aby podjął reformy. Honecker nie zamierzał posłuchać i rozpoczął przygotowania do wprowadzenia stanu wojennego. Okazało się jednak, że znaczna część towarzyszy partyjnych, a także generałów nie akceptuje planów Honeckera. Zmuszono go do ustąpienia ze stanowiska sekretarza generalnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec. Jego następcą został Egon Krenz. **4 listopada 1989 roku zorganizowano ogromną manifestację w Berlinie Wschodnim, a w jej następstwie wymuszono otwarcie przejścia między dwiema strefami Berlina.** Władze wydały akty umożliwiające swobodny przepływ obywateli. 9 listopada tysiące ludzi przeszły do Berlina Zachodniego. Wśród nich była Angela Merkel.

W nocy z 9 na 10 listopada 1989 r. rozpoczęło się spontaniczne rozbieranie muru dzielącego Berlin, a w kolejnych dniach nastąpił [exodus](#) wschodnich Niemców.

Ćwiczenie 5

Przypomnij sobie i zaznacz, w którym roku został zbudowany mur dzielący obecną stolicę Niemiec.

☐ 1953 r.

☐ 1961 r.

☐ 1945 r.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

19 stycznia 1989 roku Erich Honecker zapewniał, że 'mur tak oto wygląda i tak będzie wyglądać za 50, a może i 100 lat'. Niedaleka przyszłość pokazała, jak bardzo się mylił.

Dla zainteresowanych

Mur berliński

Źródło: DoD, domena publiczna.

Polecenie 1

Przyjrzyj się zdjęciu. Wyjaśnij, co symbolizują białe krzyże.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

'Jesteśmy jednym narodem'

Według niemieckich ustaleń od stycznia do października 1989 roku z NRD wyjechało 110 tys. osób. Kolejny rok przyniósł apogeum migracji. W kraju następowały też dalsze zmiany: SED zmieniła nazwę na Partię Demokratycznego Socjalizmu, a z konstytucji wykreślono zapis, że na czele państwa stoi klasa robotnicza i jej partia. 7 grudnia rozpoczęły się obrady okrągłego stołu z udziałem władzy i opozycji. Efektem wprowadzonego pluralizmu politycznego było pojawienie się na scenie wielu partii (często nawiązujących nazwą do tych z RFN). **W marcu 1990 roku przeprowadzono w NRD wolne i demokratyczne wybory, w których sukces odniosła CDU. Frekwencja wyborcza wyniosła 93,5%!**

Ćwiczenie 6

Zaznacz, jak brzmi pełna nazwa CDU.

- ☐ Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna
- ☐ Ugrupowanie Chrześcijańskich Demokratów
- ☐ Chrześcijańska i Demokratyczna Unia

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wiele ugrupowań przystępowało do wyborów z hasłem: 'Jesteśmy jednym narodem', nawiązując do idei zjednoczenia. Dla wielu Niemców bowiem zniesienie komunizmu było tylko pierwszym etapem, kolejnym miała być likwidacja NRD i powstanie jednego państwa niemieckiego. Tym samym **rozpoczął się proces zjednoczenia**. Jednak powstanie jednolitego państwa uzależnione było od kilku czynników. Po pierwsze, wymagało uzgodnień między byłymi okupantami, a ci mieli wątpliwości. Francja opowiadała się za zjednoczeniem, ale odkładała ten proces na przyszłość, podobnie jak USA. Wielka Brytania bardzo sceptycznie podchodziła do problemu, obawiając się, że powstanie silnych, jednolitych Niemiec może doprowadzić do destabilizacji kontynentu europejskiego. Premier Wielkiej Brytanii Margaret Thatcher [czyt.: tacer] miała powoływać się na francuskiego noblistę, który stwierdził: 'Kochamy Niemców tak bardzo, że wolimy ich mieć w wersji podwójnej'.

Sondaż opublikowany przez brytyjski „The Economist”: Opinia publiczna w wybranych państwach na temat zjednoczenia (w %)

Czy jesteś za zjednoczeniem Niemiec czy przeciw zjednoczeniu?	Wielka Brytania	Francja	Polska	USA
Za	45	61	41	61
Przeciw	30	15	44	13
Ani za, ani przeciw	19	19	14	9
Nie wiem	6	5	1	17

Ćwiczenie 7

Wskaż właściwy komentarz do tabeli - sondażu opublikowanego przez brytyjski *The Economist*

- ☐ Najmniej życzliwie do zjednoczenia odnieśli się Francuzi.
- ☐ Zjednoczenie popierała prawie 1/3 Brytyjczyków.
- ☐ Za zjednoczeniem Niemiec i przeciw zjednoczeniu opowiadał się podobny procent Polaków.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Po drugie, należało doprowadzić do unifikacji kilku istotnych obszarów. W tym celu w maju 1990 roku podpisano unię walutową i gospodarczą obu państw niemieckich, a 1 lipca wprowadzono zachodnią markę w NRD (w stosunku dwie marki wschodnie za jedną zachodnią). Według analityków zachodnioniemieckich wymiana była korzystna dla mieszkańców NRD, ale niestety zabójcza dla gospodarki zachodnioniemieckiej. Płace przeliczono 1:1, włączając też mieszkańców NRD w system ubezpieczeń socjalnych RFN. Zjednoczenie było również 'koniecznością wewnętrzną'. Po otwarciu granic Niemcy ze Wschodu masowo przenosili się do zachodniej części kraju.

Od maja do lipca 1990 roku odbywały się spotkania przedstawicieli czterech mocarstw i dwóch państw niemieckich (w Bonn, Berlinie, Paryżu i Moskwie). Moskwa otrzymała wsparcie finansowe od RFN, umożliwiające transport i zapewniające pomoc żołnierzom Armii Sowieckiej opuszczającym NRD i powracającym do kraju. 23 sierpnia 1989 roku Izba Ludowa NRD przyjęła uchwałę o przyłączeniu NRD do RFN, a 31 sierpnia dwa kraje niemieckie podpisały w Berlinie traktat zjednoczeniowy.

3 października 1990 roku to data, która wyznacza koniec istnienia NRD. Upamiętnia ją obchodzony corocznie w Niemczech Dzień Jedności Niemiec.

Aktem międzynarodowym akceptującym zjednoczenie był przyjęty w gronie '2+4' *Układ o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec* z 12 września 1990. Natomiast na sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ były mocarstwa okupacyjne wydały oświadczenie, że z dniem 3 października 1990 roku 'zrzekają się praw i odpowiedzialności w stosunku do Berlina i Niemiec jako całości'.

Kapsuła czasu

Tłum obywateli NRD na moście przed przejściem granicznym, 18 listopada 1989 roku

Źródło: Robert Roeske, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Przyjrzyj się uważnie powyższemu zdjęciu. Czy otwarcie granicy między NRD i RFN było dla Niemców ważne? Jak zostało przez nich przyjęte?

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 8

Uwzględniając dzisiejszą perspektywę, wskaż problemy, które pojawiły się w wyniku zjednoczenia Niemiec.

- ☐ wyludnienie terenów wschodnich
- ☐ wzrost bezrobocia, w związku z wprowadzeniem w dawnej NRD gospodarki wolnorynkowej
- ☐ produkty wschodnioniemieckie przegrywały konkurencję z zachodnimi
- ☐ zamknięcie nierentownych zakładów przemysłowych w NRD
- ☐ nie wszyscy Niemcy zachodni chcieli ponosić koszty dostosowania landów wschodnich (brak chęci do płacenia tzw. podatku wschodniego)
- ☐ inna mentalność mieszkańców obu krajów niemieckich
- ☐ sentyment części zwłaszcza starszego pokolenia za NRD
- ☐ nadmiar ludzi wykształconych
- ☐ wzrost liczby ludności
- ☐ spadek produkcji przemysłowej w landach wschodnich
- ☐ brak umiejętności dostosowania się mieszkańców byłej NRD do nowej rzeczywistości

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Czechosłowacja

Václav Havel

Źródło: Ondřej Sláma, licencja: CC BY-SA 3.0.

W Czechosłowacji długo pamiętano o konsekwencjach [praskiej wiosny](#). Latami nie organizowano dużych wystąpień i demonstracji. Jednak w styczniu 1989 roku doszło do manifestacji. Jej organizatorem, tak jak i kolejnych, był opozycyjny ruch **Karta 77**, na którego czele stał Václav Havel.

Ćwiczenie 9

Napisz krótką notkę biograficzną Václava Havla, uwzględniając w szczególności okres jego działalności politycznej.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Policja starała się tłumić wystąpienia społeczne. Do krwawych starć między opozycją a rządzącymi doszło w październiku i listopadzie 1989 roku. Wśród manifestujących byli przede wszystkim studenci. W wyniku użycia sił porządkowych rannych zostało prawie 600 osób. Zradykalizowało to tylko nastroje. Głównym centrum manifestacyjnym stała się Praga.

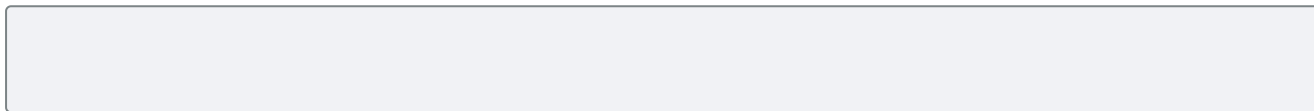

Demonstracja w Pradze w 1989 roku (w środku przy fladze Václav Havel)

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Polecenie 3

Przyjrzyj się zdjęciu. Jakie znajdujesz odniesienia do wydarzeń z 1968 roku?

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

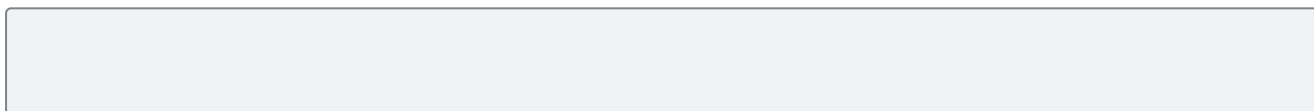
Momentem krytycznym dla opozycji stało się aresztowanie lidera Václava Havla, który był także inicjatorem powołania wspólnego bloku opozycyjnego – Forum Obywatelskiego. Nie zmieniło to jednak nastrojów w Pradze i innych miastach. Trwał strajk generalny.

Podobnie wyglądała sytuacja na Słowacji. Pierwsza demonstracja studentów w Bratysławie, kierowana przez opozycyjne ugrupowanie Społeczeństwo przeciw Przemocy, odbyła się **16 listopada 1989 roku**.

Pod naciskiem wystąpień społecznych rząd czechosłowacki zdecydował się na rozmowy z opozycją, a w ich wyniku oddał bezkrwawo władzę (tzw. [aksamitna rewolucja](#)). Powołany został koalicyjny rząd, z konstytucji usunięto zapis o przewodniej roli partii komunistycznej i realizowaniu ideologii marksistowsko-leninowskiej. **W grudniu na prezydenta wolnego kraju wybrano wspomnianego opozycjonistę Václava Havla** [czyt.waclawa hawła]. Przewodniczącym czechosłowackiego parlamentu został znany z wydarzeń praskiej wiosny Alexander Dubček [czyt.: dubczek].

Ćwiczenie 10

Wyjaśnij dlaczego wydarzenia w Czechosłowacji w 1989 r. nazwano 'spóźnionym trumfem praskiej wiosny'.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Czechy i Słowacja

Kolejną zmianą w Czechosłowacji był rozpad państwa na Czechy i Słowację. Od momentu wprowadzenia demokracji w Czechosłowacji dyskutowano o ewentualnym podziale państwa, niemniej dopiero sukces w wyborach parlamentarnych na Słowacji Partii Ludowej – Ruchu na rzecz Demokratycznej Słowacji przyspieszył ów proces.

17 lipca 1992 roku Słowacka Rada Narodowa przegłosowała przyjęcie nowej flagi, konstytucji i nazwy 'Republika Słowacji', natomiast Zgromadzenie Federalne w Pradze przegłosowało podział Czechosłowacji. **1 stycznia 1993 roku na mapie pojawiły się dwa niezależne organizmy polityczne.** Odkąd się to w sposób pokojowy (tzw. 'aksamitny rozwód').

Ćwiczenie 11

Wskaż prawdziwe stwierdzenie.

- ☐ Słowacja stanowiła niezależne państwo w latach 1939–1945.
- ☐ Słowacja nigdy wcześniej nie była niezależnym państwem.
- ☐ Słowacja przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego stanowiła suwerenne państwo.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Bułgaria

W Bułgarii nie istniała zorganizowana opozycja antykomunistyczna. Pierwsze wystąpienia antyrządowe w latach 80. XX wieku nie miały charakteru antykomunistycznego, w dużej mierze dotyczyły bowiem kwestii narodowych. Otóż manifestacje były organizowane przez muzułmanów mieszkających w Bułgarii i uważających się za Turków. Władze zmuszały ich do przyjmowania bułgarskich imion i nazwisk. To wywoływało ogromny opór. Część bułgarskich muzułmanów została zmuszona do wyjazdu.

Dopiero wydarzenia w Polsce i na Węgrzech zmotywowały zwłaszcza mieszkańców Sofii do prób wolnościowego organizowania się i manifestowania. Pomocni w transformacji okazali się także 'komunistyczni reformatorzy', którzy zamierzali skorzystać z okazji i pozbyć się [Todora Żiwkova](#) oraz bliskich mu towarzyszy partyjnych. 10 listopada 1989 roku zrealizowano ten plan.

Ćwiczenie 12

Wyjaśnij, czego dotyczyły wystąpienia antyrządowe w Bułgarii w latach 80. XX wieku.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Na czele grupy reformatorów stał Petyr Mładenow, który zastąpił Żiwkowa. W styczniu 1990 roku dokonano zmiany konstytucji, pozwalając na działalność ugrupowań opozycyjnych. Bułgarska Partia Komunistyczna została przemianowana na Bułgarską Partię Socjalistyczną. Zaczęły powstawać niezależne ugrupowania polityczne. Większość z nich skupiła się przed wyborami w Związku Sił Demokratycznych. **W połowie 1990 roku ich lider, Żeliu Żelew, został prezydentem.**

Natomiast bułgarscy komuniści, przekształceni w nową partię, rządili jeszcze w parlamencie do 1991 roku. Dopiero wtedy kolejne wybory zmieniły układ sił politycznych.

Rumunia

Krajem, w którym zmian nie udało się wprowadzić pokojowo i odbyły się najpóźniej spośród krajów bloku sowieckiego, była Rumunia. Opozycja w Rumunii prawie nie istniała i nie było tradycji zorganizowanego oporu. Wszechobecny strach paraliżował społeczeństwo. [Nicolae Ceaușescu](#) [czyt: nikolae czaoczesku] stworzył system, w którym żaden obywatel nie czuł się pewnie. W telewizorach i telefonach montowano urządzenia podsłuchowe, rozbudowano do granic możliwości sieć tajnych współpracowników (było ich ok. 700 tys.). Praworządności strzegła też tajna policja Securitate. Panował kult jednostki porównywalny ze stalinowskim. Dyktatora tytułowano: 'Cesarzem Rumunii', 'Mądrym Sternikiem', 'Synem Słońca', 'Geniuszem Karpat' itp.

((Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989-2011

Poziom życia ludności był niski; w miastach posiłki gotowano nocą, gdyż w ciągu dnia nie było dostaw gazu; mężczyźni płacili podatki, gdy ich żony nie rodziły dzieci. Aborcja i stosowanie antykoncepcji było surowo karane, bo zgodnie z zapowiedzią wodza Rumunia miała

być 30-milionowym mocarstwem. Narodziny dzieci rejestrowano po ukończeniu przez nie 30 dnia, a nawet szóstego miesiąca życia, po to by zaniżyć statystyki śmiertelności niemowląt. Wódz wprowadził kartki na żywność, ponieważ uważał, że Rumuni są rozrzutni i jedzą zbyt dużo. W domach świeciły żarówki maksymalnie 40-watowe, w niedzielę i święta ludzie pracowali prawie za darmo, by wyprodukować towary na eksport. W kraju dobrze wyposażonym w ropę naftową racjonowano benzynę i przekonywano do hodowli koni, które miały zastąpić samochody.

Źródło: Andrzej Chwalba, *Historia powszechna 1989–2011*, Warszawa 2011, s. 135.

Ćwiczenie 13

Wymień cztery elementy rumuńskiej rzeczywistości i oceń je.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Dyktator Ceaușescu próbował odwrócić uwagę od złej sytuacji i znalazł wroga – kozła ofiarnego, a mianowicie rozpoczął prześladowania mniejszości węgierskiej. Próbowano usunąć ją z terenu Transylwanii, burząc dotychczasowe siedziby i przenosząc w inne miejsca. W obronie mniejszości stanął pastor László Tőkés, [czyt.: laszlo toukisz]. 16 i 17 grudnia 1989 roku doszło do demonstracji i starć z siłami porządkowymi. Byli ranni i zabici. Kilka dni później z inicjatywy rumuńskiego dyktatora zorganizowano manifestację poparcia dla rządu. Okazało się, że została ona wykorzystana przez partyjnych przeciwników Ceaușescu. Doszło do antyrządowych wystąpień. Dyktator robił wszystko, aby je zdusić. Uzbrojeni milicjanci i tajniacy strzelali do tłumów. Tylko w grudniu 1989 roku zginęło ponad 1000 osób, a ponad 2 tys. zostało rannych. To nie zakończyło fali manifestacji. A kiedy opozycję poparły siły Securitate i żołnierze, koniec dyktatora był bliski.

Utworzono antyrządowy Front Ocalenia Narodowego. Na jego czele stanął komunista, ale przeciwnik prezydenta Ceaușescu, Ion Iliescu [czyt.: i'on ili'esku]. Aresztowano dyktatora oraz jego żonę Elenę i po błyskawicznej rozprawie wydano wyrok śmierci na obydwójce. Wykonano go w trybie rewolucyjnym, mimo że tłum żądał publicznego procesu.

Rewolucja rumuńska 1989 roku

Źródło: Denoel Paris, licencja: CC BY-SA 3.0.

Rewolucja rumuńska 1989 roku

Źródło: Denoel Paris, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 14

Poszukaj informacji, które pozwolą Ci odpowiedzieć na pytanie, dlaczego w Rumunii doszło do niezwykle krwawego przewrotu oraz rozprawienia się w bezwzględny sposób z dyktatorem rumuńskim i jego żoną.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Jugosławia

Sytuacja w Jugosławii w latach 80. była dość skomplikowana. Po śmierci [Josipa Broza-Tity](#) w 1980 roku odżyły tłumione przez silną władzę dyktatorską konflikty etniczne i religijne. W kraju pojawiło się też wiele problemów społecznych i gospodarczych: bezrobocie i inflacja, z którymi nie radziły sobie nowe władze. Niektóre bogatsze republiki (choćby czerpiące zyski z turystyki) budziły niechęć wśród mieszkańców biedniejszych regionów. Już w 1981 roku utrzymania szerokiej autonomii zaczęli domagać się mieszkańcy **Kosowa**.

Na terenie Serbii funkcjonowały dwa okręgi autonomiczne: Wojwodina, zamieszкана w większości przez Węgrów, i Kosowo zaludnione w prawie 90% przez Albańczyków.

Władze tłumiły demonstracje i wprowadzały ograniczenia swobód obywatelskich. W 1987 roku doszło m.in. do rozgromienia manifestacji Serbów na terenie Kosowa przez albańskich milicjantów. Również Słowenia i Chorwacja, bogate regiony atrakcyjne pod względem turystycznym, uznały, że warto wystąpić o niepodległość. Zwolennikiem powstania odrębnej wielkiej Chorwacji był Franjo Tudjman, wybrany w maju 1990 roku na prezydenta tego kraju. Dążenie do samodzielności przejawiała też Serbia. Wybrany na jej prezydenta w 1989 roku Slobodan Milošević [czyt.: [slo'bodan mi'lošević]] próbował rozbudzić nacjonalizm serbski także wśród mieszkańców pozostałych obszarów. Wprowadzone w roku 1989 zmiany w konstytucji (choćby zniesienie autonomii Kosowa i Wojwodiny) tylko pogłębiały kryzys w Jugosławii.

((Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989-2011

Obudził się nacjonalizm, a szowinistyczni prorocy nienawiści powracali do historycznych żalów i zbiorowych ran. 'Nacjonalizm

wbił strzałę w serce Jugosławii' – pisali nie bez patosu dziennikarze.

Źródło: Andrzej Chwalba, *Historia powszechna 1989–2011*, Warszawa 2011, s. 137.

Narodom zamieszkującym Jugosławię coraz trudniej było zaakceptować różnorodność etniczną na swoim terenie.

Mapa Rozpad Jugosławii i konflikty wojenne na jej terenie

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 4

Na podstawie mapy wymień konflikty w Jugosławii. Podaj przynajmniej trzy, uwzględniając problemy polityczne, narodowościowe i religijne.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 5

Wymień nazwy krajów, które powstały po rozpadzie Jugosławii.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Dla zainteresowanych

Zmiany nastąpiły też w kolejnym państwie komunistycznym choć odizolowanym od reszty świata, czyli Albanii. Po śmierci dyktatora Envera Hodży komuniści nie oddali władzy. Trudno też było mówić o liberalizacji polityki. Nadal starano się utrzymywać [autarkię](#). Dopiero w 1990 roku pod wpływem protestów zliberalizowano scenę polityczną oraz zniesiono zakaz praktyk religijnych.

Skutki Jesieni Narodów

W większości krajów europejskich, które wyszły ze strefy wpływów ZSRS, przeprowadzono **proces transformacji ustrojowej i gospodarczej**. Jego wyrazem były zmiany w konstytucji i kształtowanie się demokracji parlamentarnej oraz gospodarki wolnorynkowej. W związku z pluralizmem na politycznym horyzoncie pojawiły się nowe ugrupowania prawicowe, liberalne, a dawne partie komunistyczne przekształciły się w socjaldemokratyczne. Nowe władze odwoływały się do nowych wartości, negując historię czasów komunizmu. Z gmachów budynków usuwano czerwone gwiazdy, z nazewnictwa placów i ulic – niedawnych bohaterów, zrzucano z postumentów wizerunki komunistów. Znoszono święta komunistyczne, a przywracano dawne narodowe. W Rumunii zrezygnowano z hymnu, który obowiązywał w okresie powojennym, a powrócono do tego sprzed II wojny światowej.

Dla zainteresowanych

W poszczególnych państwach rozliczano się z przeszłością komunistyczną, choć różnie to przebiegało. Zasadniczo przeprowadzano lustrację osób pełniących funkcje państwowe oraz funkcjonariuszy służb mundurowych. Trudno nie zauważyć, że dokumenty personalne służb bezpieczeństwa stawały się narzędziem walki politycznej. Powoływano instytucje, które miały ułatwić rozliczenie się z komunistyczną przeszłością choćby poprzez zabezpieczenie dowodów (ochronę dokumentów przed niszczeniem) i ich naukowe zbadanie. W Polsce taką funkcję pełni Instytut Pamięci Narodowej utworzony w 1998 roku, w Rumunii – Krajowa Rada

ds. Badania Archiwów Securitate, na Słowacji – Instytut Pamięci Narodu, na Węgrzech – Archiwa Historyczne Węgierskiego Bezpieczeństwa Państwowego, w Czechach – Instytut Badań Reżimów Totalitarnych.

Uzyskanie suwerenności przez państwa demokracji ludowej wiązało się z opuszczeniem ich terenów przez oddziały Armii Sowieckiej (stacjonujących od zakończenia II wojny światowej). Z Polski ostatni żołnierze sowieccy wyjechali w 1993 roku. Kraje postkomunistyczne rozpoczęły także proces integracji ze wspólnotami europejskimi

i NATO. Pierwszym etapem przygotowań była jednak integracja o charakterze regionalnym. Współpraca na tym szczeblu miała przygotować do funkcjonowania w ramach Unii Europejskiej. Przykładem współdziałania było powołanie Trójkąta, później Czworokąta, a ostatecznie Grupy Wyszehradzkiej (Polska, Węgry, Czechy, Słowacja) oraz CEFT-y (Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu).

Ćwiczenie 15

Napisz, jakie cele stawiała sobie Grupa Wyszehradzka. Czy można je potraktować jako pierwszy etap w procesie integracji europejskiej. Podaj argumenty za lub przeciw.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Większość społeczeństw krajów postkomunistycznych odczuła wyraźnie zmianę systemu. Trudne do zaakceptowania były zwłaszcza reformy gospodarcze. Rezygnacja z gospodarki planowej i wprowadzenie wolnego rynku, a tym samym zmian w strukturze własności, wiązały się z wieloma niedogodnościami.

((Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989-2011

W pierwszej kolejności beneficjentami zmian własnościowych zostali ludzie aparatu komunistycznego, liderzy komunistycznych organizacji młodzieżowych oraz dyrektorzy i prezesi przedsiębiorstw państwowych, mianowani na stanowiska przez partię komunistyczną. Przejmowali majątek państwa, tworząc prywatne spółki, które zawłaszczały państwowe przedsiębiorstwa. Nazywano to uwłaszczeniem nomenklatury partyjnej.

Źródło: Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 137.

((Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989-2011

Najtrudniejszą do przeprowadzenia operacją była prywatyzacja wielkiego i średniego przemysłu. Tempo i skala przekształceń były zróżnicowane, ale we wszystkich krajach towarzyszyły im strajki i manifestacje robotników oraz korupcja i afery w środowisku politycznych decydentów [...]. Faza przejściowa, przypadająca na lata

90., sprzyjała niegospodarności i nadużyciom ze względu na słabość struktur państwowych i rozmycie odpowiedzialności wśród służb administracyjnych zajmujących się prywatyzacją.

[...] Przekształcenie gospodarki nieefektywnej na efektywną musiało doprowadzić do przejściowego spadku PKB.

[...] Prywatyzacja i związana z nią restrukturyzacja przyniosły w pierwszym okresie spadek wartości produkcji przemysłowej. Do 1993 r. w Rumunii wyniósł 40%, w Bułgarii 38%. Negatywnym skutkiem przeobrażeń własnościowych było rosnące bezrobocie.

Źródło: Andrzej Chwalba, Historia powszechna 1989–2011, Warszawa 2011, s. 137.

Ćwiczenie 16

Po uważnej lekturze powyższego tekstu wymień, wskazane przez autora problemy społeczne związane z okresem transformacji krajów demokracji ludowej.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Po pierwszych latach entuzjazmu poparcie znowu zdobyły ugrupowania postkomunistyczne, które głosiły hasła socjalne.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 17

Spróbuj sformułować własną definicję Jesieni Narodów.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 18

Po przeczytaniu poniższego tekstu wyjaśnij, co według autora miało wpływ na genezę Jesieni Narodów. Czy zgadzasz się z jego argumentacją? Uzasadnij odpowiedź.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

« Zadziwiające zmiany, które w 1989 roku wstrząsnęły światem komunizmu, wciąż pozostają zagadką, a co dziwniejsze, nikt jakoś nie próbuje jej rozwiązać. Zdawałoby się, że na naszych oczach zaszło coś doniosłego, jakieś wydarzenia wspaniałe i nieprawdopodobne: praktycznie bezkrwawo i niemal bez walki rozpadł się potężny sowiecki blok w Europie Wschodniej [...]. Ale wciąż nie mamy odpowiedzi na zupełnie oczywiste pytanie: skoro tak, to czym była 'aksamitna rewolucja'? Przedstawieniem? Spiskiem Kremla? Rzeczywiście, tam gdzie okoliczności rewolucji 1989 roku zostały zbadane, powyższy wniosek był nieunikniony [...]. Nie ma wątpliwości, że 'aksamitna rewolucja' 1989 roku była operacją sowiecką. Pozostaje pytanie, dlaczego kremłowski reżyserzy uznali za wskazane urządzić tak wspaniałą i niebezpieczny show, skoro mogli zwyczajnie zmienić władze każdego ze swoich satelitów, na miejsce dotychczasowych przywódców podstawiając ludzi o odpowiednio liberalnych poglądach? [...] Ich cele były oczywiście inne: fikcyjna 'rewolucja ludowa' powinna była, według ich zamysłów, doprowadzić do władzy w Europie Wschodniej nową generację manipulatorów, takich jak oni sami. Potrzebny im był spektakl w rodzaju powtórki 'praskiej wiosny', fikcja 'socjalizmu z ludzką twarzą', powstałego jakoby z woli mas ludowych. Potrzebny był im entuzjazm na Zachodzie i na Wschodzie, który pozwoliłby ustabilizować sytuację u siebie i uzyskać konieczne poparcie Zachodu. Jeżeli jednak na Zachodzie ta sztuczka się całkowicie udała, na Wschodzie jej autorzy ponieśli równie całkowitą klęskę.

W rezultacie jedynym krajem, w którym ich zamysły w zasadzie się zrealizowały, była Rumunia. We wszystkich pozostałych krajach ich figuranci nie potrafili się utrzymać na fali narodowego żywiołu, odrzucającego socjalizm z jakąkolwiek twarzą. Błąd w rachubach kremlowskich strategów jest dość symptomatyczny: jak wielu innych reformatorów-manipulatorów w historii, przecenili siły swoich struktur, a jednocześnie nie docenili siły nienawiści społeczeństwa do reżimu.

Polecenie 6

Przeczytaj niżej zamieszczony fragment książki Andrzeja Chwalby. Co według ciebie zadecydowało o upadku komunizmu w krajach demokracji ludowej? Ułóż wymienione przez ciebie oraz przez autora tekstu przyczyny upadku w piramidę priorytetów.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Andrzej Chwalba

Historia powszechna 1989-2011

System komunistyczny nie runął w następstwie antykomunistycznego powstania zorganizowanego przez opozycję, gdyż w wielu krajach nie doszło do jej sformowania. [...] Został zniszczony rękoma tych, którzy go budowali i chronili przez lata. [...] Komunizm upadł, bo jak podkreślał Jan Paweł II, jedna z osobistości świata, która miała w tym znaczący udział – był sprzeczny z ludzką naturą, próbował zmienić przyrodniczy porządek rzeczy, zabił duchowość i nie potrafił ożywić tkwiących w człowieku sił twórczych. Jego rozpad przypisywano też niewielkiej atrakcyjności kulturowej i niemożności zaspokojenia żadnych z potrzeb ludzi. Skończył się, bo jak powiedział Havel – był niemoralny, do cna zepsuty. Reagan uważał, że to on obalił komunizm, a Thatcher dodawała, że owszem, ale z jej pomocą.

Źródło: Andrzej Chwalba, *Historia powszechna 1989-2011*, Warszawa 2011, s. 137.

Dla zainteresowanych

Ćwiczenie 19

Na podstawie artykułu scharakteryzuj problem łamania praw człowieka podczas wojny w byłej Jugosławii. Oceń skuteczność działań ONZ.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Magdalena Baran

Warto 'dać głowę' za Srebrenicę

Gdy podczas wojny w byłej Jugosławii Tadeusz Mazowiecki pełnił funkcję specjalnego sprawozdawcy ONZ ds. przestrzegania praw człowieka, dla wielu zdawał się właśnie takim głosem. W raporcie przytaczał relacje naocznych, niezależnych obserwatorów, świadczące o ogromie grozy, jaka spadała na lokalną ludność.

'Międzynarodowi świadkowie donoszą – pisał wówczas Mazowiecki – że widzieli i słyszeli o różnych wydarzeniach, które doprowadziły ich do przekonania, że egzekucje miały miejsce'. Ludzie byli bici kolbami od broni, zaciągani do własnych domów i w nich zabijani. Śmierć następowała w wyniku podcięcia gardła lub przez postrzał. Liczne doniesienia potwierdzały również powiększającą się skalę rzezi, stanowiącej zbrodnię przeciw ludzkości. Świat, który doskonale znał już pojęcie ludobójstwa, milczał. Tymczasem ludzie znajdowali ciała dosłownie wszędzie: podczas spaceru w lesie, przy drodze, na polach uprawnych, w domach. Kolejne egzekucje dokonywane były nawet 'na oślep'. Zabójcy wchodzili w tłum ludzi i na chybił trafił podrzynali im gardła lub stawiali pod ścianą grupę, którą następnie rozstrzeliwali. Symbolem, niejako przesądzającym losy całego konfliktu w byłej Jugosławii, są wydarzenia, które stały się bezpośrednią przyczyną napisania przez Tadeusza Mazowieckiego przywołanego raportu – rzeź, do której doszło w dniach od 12 do 16 lipca 1995 roku w okolicach miasta Srebrenica. Ludobójstwo, jakiego dokonali

wówczas oddziały bośniackich Serbów, zostało określone mianem największego i najokrutniejszego w Europie od czasu zakończenia II wojny światowej. W zaledwie kilka dni zginęło wówczas ponad osiem tysięcy muzułmanów, których wymordowano przez rozstrzelanie lub przy użyciu granatów. Okrucieństwo wobec ludzi, którzy jeszcze kilka dni wcześniej żyli pod holenderską ochroną w obozie dla uchodźców, pozbawiło społeczność międzynarodową wszystkich złudzeń i stało się impulsem do rozpoczęcia działań wynikających z Karty Narodów Zjednoczonych. Ludobójstwo cywilów legitymizowało interwencję NATO, w tym bombardowanie Republiki Serbskiej.

By jednak ogrom okrucieństwa został dostrzeżony, potrzeba było upomnienia się o sprawiedliwość, o wartości, potrzeba było niezłomnej postawy. Wśród milczenia narodów raz jeszcze zatriumfowała siła bezsilnych, której wyrazicielem był jeden odważny człowiek. Głos Tadeusza Mazowieckiego zabrzmiał wówczas mocniej niż jakiekolwiek doniesienie agencyjne czy polityczne spekulacje. Zrezygnował z mandatu powierzonego mu przez Komisję Praw Człowieka ONZ, żeby oddać sprawiedliwość, żeby wobec pokrzywdzonych powiedzieć prawdę, jednocześnie mówiąc światu, iż winnych tego okrucieństwa – po raz kolejny – należy szukać nie tylko wśród bezpośrednich sprawców zbrodni. Stał wówczas po stronie słabych, a jednocześnie przeciw milczeniu.

'Pogwałcenia praw człowieka są bezwzględnie kontynuowane, przeszkadza się w dostawach pomocy humanitarnej, ludność cywilna narażona jest na ostrzeliwanie, giną żołnierze «błękitnych hełmów» i przedstawiciele organizacji humanitarnych. Zbrodnie następują szybko i bezwzględnie, a reagowanie na nie przez społeczność międzynarodową jest opóźnione w czasie i niekonsekwentne' – pisał Mazowiecki w liście do ówczesnego Sekretarza Generalnego OZN Butrosa Ghalego. 'Wymordowano blisko osiem tysięcy całkowicie bezbronnych ludzi, Bośniaków, którzy tu mieszkali lub schronili się w ustanowionej przez Narody Zjednoczone strefie bezpieczeństwa.

Wątki oddział sił Narodów Zjednoczonych zawiódł, odsiecz z powietrza nie przyszła na czas, a cała wspólnota międzynarodowa raz jeszcze okazała swoją bezradność' – dodawał po dziesięciu latach od tragicznych wydarzeń, gdy sytuacja w Bośni zaczynała się już stabilizować, a narody do niedawna ogarnięte wojną starały się odbudować własną państwowość i osądzić zbrodniarzy.

Uznając, że bezpośrednia pomoc ludziom żyjącym w rejonie konfliktu nie jest realna, Mazowiecki przynajmniej poprzez swą spektakularną rezygnację wskazał światu zachodniemu ogrom problemu, z którym ONZ nie dawała sobie wówczas rady. Bezradność oznaczała tu jedynie teoretyczną możliwość pomocy, podczas gdy Bośni potrzebne były konkretne rozwiązania, a nie tylko monitorowanie sytuacji.

'Reprezentuję naród, za który w 1939 r. nikt nie chciał ginąć.

Mówiono: Nie będziemy ginąć za Gdańsk. Czy dzisiaj wolno powiedzieć, że nie będziemy ginąć za Żepę, Sarajewo?' – pytał retorycznie społeczność międzynarodową, przypominając historię, w której sam przecież uczestniczył.

Jego głos w obronie ludności cywilnej nie został bez odzewu, wkrótce rozpoczęły się bowiem poważne negocjacje dotyczące zawieszenia broni i pokojowego rozwiązania wojny. Ostateczną ich postać wypracowano w listopadzie 1995 roku w amerykańskim Dayton, zaś sam układ podpisano w grudniu tegoż roku w Paryżu.

Może coś zatem się przebudziło, Europa odrobiła lekcję, dały o sobie znać wartości oraz wiara w to, że historia wojny i wzajemnego okrucieństwa nie musi się powtarzać. A jeśli tak, to warto było zaufać zmysłowi etycznemu i 'dać głowę' za Srebrenicę.

Źródło: Magdalena Baran, „Kultura Liberalna”, dostępny w internecie: <https://kulturaliberalna.pl/2013/10/29/baran-wartodac-glowe-za-srebrenice/> [dostęp 22.09.2023], domena publiczna.

Co potrafię?

Potrafię wyjaśnić pojęcie 'aksamitna rewolucja'.

Co wiem?

Wiem, kiedy doszło do wydarzeń nazwanych Jesienią Narodów.

Co rozumiem?

Rozumiem, że prawa człowieka powinny być zawsze przestrzegane.